

Vård- och omsorgsförvaltningen
Normerande styrdokument

Datum:
2025-03-17

Beslutsfattare:
Medicinskt ansvarig sjuksköterska MAS, medicinskt ansvarig för rehabilitering
MAR

Version/Dokumentidentitet:
VOF-RU-578-02

Dokumentansvarig:
Medicinskt ansvarig sjuksköterska MAS, medicinskt ansvarig för rehabilitering
MAR, Kvalitetsutvecklare avd Kvalitet och utveckling

Gäller för avdelning
Egen regi

Gäller för enhet
-

Skyddsåtgärder

Inledning

Varje medborgare är enligt Regeringsformen grundlagsskyddad mot frihetsberövande och andra frihetsinskränkningar, vilket innebär att det inte är tillåtet att vidta åtgärder mot någons vilja eller beröva den enskildes rörelsefrihet.

Undantag kan endast förskrivas i lag, såsom:

- lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM),
- lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)
- lag (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård (LRV)
- lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård (LPT)
- smittskyddslagen (2004:168 SmL)

Skyddet kan också i undantagsfall hävas genom bestämmelsen om nödrätt (24 kap. 4 § BrB) vilket innebär att man handlar i nöd för att avvärja fara för liv och hälsa.

Syfte

Syftet med rutinen är att fastställa ett enhetligt arbetssätt gällande skyddsåtgärder, som bygger på respekt för den enskildes självbestämmande och integritet.

Omfattning

Verksamheter inom vård- och omsorgsförvaltningen, egen regi.

Policy

Riktlinje

Rutin

Vägledning

Defenitioner

Definition	Beskrivning
Skyddsåtgärd	Åtgärd för att skydda den enskilde från att skada sig själv eller andra. Åtgärden får inte upplevas som tvång eller frihetsberövande. Samtycke från patienten ska inhämtas.
Tvångsåtgärd	Åtgärd som vidtas mot den enskildes vilja. Regleras av tvångslagstiftning.
Begränsningsåtgärd	Åtgärd som syftar till att begränsa den enskilde, mot dennes vilja. Likställs med tvångsåtgärd.
Frihetsberöva	Att mot någons vilja beröva eller inskränka den enskildes rörelsefrihet.

Ansvar

Verksamhetschef SoL/LSS

Ansvarar för att:

- rutinen är känd och följs
- samordna teamsamverkan med berörda professioner runt brukaren
- utredning och riskanalys genomförs
- åtgärdsplan upprättas och följs upp

Omvårdnadspersonal

Ansvarar för att:

- kontakta chef och ansvarig legitimerad personal vid kännedom om att brukare kan ha behov av skyddsåtgärd
- delta i utredning och bedömning av behov av skyddsåtgärder
- rapportera till legitimerad personal när upprättad plan gällande skyddsåtgärder inte kan följas.

Legitimerad personal

Ansvarar för att:

- i sin profession bedöma risk- och nytta med individuellt förskrivna hjälpmedel, som är att betrakta som skyddsåtgärder, genom förskrivningsprocessen
- i teamsamverkan utreda och bedöma behov av skyddsåtgärder
- vid behov och utifrån beslut i teamsamverkan ordinera, i förekommande fall förskriva, och följa upp insatser och hjälpmedel som är att betrakta som skyddsåtgärder, samt att upprätta plan för dessa.

Allmänt

Skyddsåtgärd

En skyddsåtgärd är en åtgärd med syfte att skydda en brukare från skada utan att någon form av tvång används. Insatser som beslutas får inte upplevas som tvång, begränsning eller frihetsberövande. Innan en skyddsåtgärd sätts in och börjar användas krävs alltid att brukarens samtycke har inhämtats. Alla andra åtgärder ska vara uttömda innan skyddsåtgärd initieras. Skyddet gäller exempelvis för insatser såsom bälte, brickbord, larmmattor, rörelselarm, sänggrindar mm.

Även önskemål från brukare om exempelvis sänggrind, bälte, väst, sele eller annan positioneringsanordning, rullstolsbord, barriär vid dusch och/eller toalettbesök är att betrakta som en skyddsåtgärd.

Alla former av skyddsåtgärder ska föregås av risk- och nyttoanalys i samråd med legitimerad personal. När legitimerade förskriver individuella hjälpmedel ingår alltid en risk- och nyttoanalys i förskrivningsprocessen. Därför avgör legitimerad om utökad teamsamverkan behövs, vid varje enskilt tillfälle.

För exempel på skyddsåtgärder, se blankett ”Skyddsåtgärder - exempel”.

Tvångs- och begränsningsåtgärder

Tvångs- och begränsningsåtgärder är inte tillåtna. En tvångs- och begränsningsåtgärd är en åtgärd som syftar till att begränsa eller att utöva tvång mot den enskilde. Enkelt uttryckt kan man säga att det handlar om att vidta åtgärder mot den enskildes vilja.

Till tvångs- och begränsningsåtgärder hör även frihetsberövande åtgärder. Det kan exempelvis handla om situationer när den enskilde är inlåst, eller när han eller hon begränsas från att röra sig fritt genom fasthållning eller att använda hinder som brickbord, bälten eller sänggrindar.

Vidare exempel på tvångsåtgärder:

- Tvång till insats till exempel dusch
- verbala hot om konsekvenser ”om du inte ... så får du det inte...”
- bestraffningar, med mera.

Vidare exempel på begränsningsåtgärder:

- Stänga av vatten
- stänga av el till exempel till spis
- ta ut batterier ur till exempel fjärrkontroll
- låsa in eller beslagta den enskildes tillhörigheter till exempel cigaretter, med mera.

Samtycke

Innan en skyddsåtgärd sätts in krävs alltid att brukarens samtycke har inhämtats av den som ansvarar för skyddsåtgärden. Samtycket är avgörande för om en person kan få en skyddsåtgärd. Finns inget samtycke är insatsen en begränsningsåtgärd.

Brukaren kan inte alltid uttrycka sitt samtycke utan visar i stället genom sina reaktioner hur de upplever en viss åtgärd. Detta får i sådana fall vara vägledande för ställningstagandet huruvida samtycke föreligger eller ej. Om brukaren inte kan ge sitt uttryckliga samtycke till tänkt skyddsåtgärd ska en teambaserad riskbedömning genomföras.

Samtycket ska dokumenteras i journal och följas upp.

Anhöriga, närstående, god man eller förvaltare får inte agera som ställföreträdare och kan inte samtycka till vård och omsorg eller till användning av skyddsåtgärder mot brukarens vilja.

Återkallande av samtycke

Brukaren kan när som helst återkalla sitt samtycke och ett samtycke kan också av andra skäl upphöra att gälla. Om en brukare till exempel genom sina reaktioner på skyddsåtgärden visar att hen känner obehag kan det inte längre bedömas att ett samtycke föreligger. Det är viktigt att den personal som arbetar närmast brukaren är medveten om vikten av att informera legitimerad personal och verksamhetschef vid förändringar av samtycket.

Återkallande av samtycket ska dokumenteras.

Nödrätt

När samtycke inte kan inhämtas vid en situation som kan innebära fara för liv och hälsa kan nödrätten tillgripas. Nödrätten får inte ligga till grund för rutinmässiga ingripanden utan är avsedd att användas vid en enstaka händelse. Handlingen måste stå i proportion till den fara som föreligger. Det måste finnas en verklig, allvarlig och överhängande fara.

Ansvarig chef och/eller legitimerad personal kontaktas omgående. Åtgärden ska dokumenteras av den som fattat beslutet. Utredning och uppföljning samt avvikelserapportering ska ske.

Genomförande

Nytto- och riskanalys av skyddsåtgärd för brukare

Ett beslut om skyddsåtgärd ska alltid föregås av en teambaserad utredning av om det kan finnas bakomliggande orsaker till den upplevda problematiken som skulle kunna åtgärdas eller behandlas utan att vidta skyddsåtgärder.

All användning av skyddsåtgärder ska föregås av en nytto- och riskanalys. Som hjälp ska blankett för aktuell checklista Nytt- och riskanalys vid utredning av skyddsåtgärder användas. Resultatet av analysen, planerade åtgärder och ansvar för uppföljning dokumenteras i social journal respektive patientjournal.

Analysen genomförs i teamsamverkan. Exempel på deltagare förutom brukaren: närstående, verksamhetschef, omvårdnadspersonal och legitimerad personal. Beroende på utfall av nytto- och riskanalysen kan beslut om skyddsåtgärd fattas av verksamhetschef i samråd med legitimerad personal.

Uppföljning av åtgärd/ordination och samtycke

Medarbetare ansvarar för kontinuerlig uppföljning i samband med det dagliga användandet av ordinerade skyddsåtgärder. Vidare ansvarar de för att meddela chef eller legitimerad personal som ordinerat skyddsåtgärden, om åtgärden inte har avsedd effekt, vid risk för skada, vid förändringar av upplevda behov eller där samtycket har återkallats.

Den som förskrivit ett hjälpmedel som skyddsåtgärd är också ansvarig för att användandet av hjälpmedlet följs upp och att uppföljningen dokumenteras.

Uppföljning och rapportering till legitimerad personal dokumenteras i social journal.

Avvikelse

Händelser eller tillbud som medfört missförhållande eller vårdskada, eller risk för missförhållande eller vårdskada ska rapporteras i verksamhetssystemet enligt gällande rutin för avvikelshantering.

Upptäckt av förekommande begränsningsåtgärd eller skyddsåtgärd utan föregående risk- och nyttoanalys ska rapporteras som en avvikelse.

Flödesschema skyddsåtgärder

1. Uppmärksammat behov av skyddsåtgärder meddelas verksamhetschef SoL/LSS och legitimerad personal
2. Legitimerad personals bedömning
3. Inhämta samtycke

Vid behov:

4. Teambaserad utredning
5. Nytt- och riskanalys inklusive handlingsplan
6. Beslutad skyddsåtgärd sätts in
7. Uppföljning av samtycket
8. Uppföljning av insatt skyddsåtgärd inklusive handlingsplan

Relaterade dokument

RU565 Riskhantering

BL649 Nytto- och riskanalys skyddsåtgärder

BL690 Skyddsåtgärder - Exempel

Riktlinje [Samverkan vid egenvård i Uppsala län](#)

Hälso- och sjukvårdslag (2017:30)

Frågor och svar – Tvångs och skyddsåtgärder (socialstyrelsen.se)

[Meddelandeblad – Tvångs- och skyddsåtgärder inom vård och omsorg för vuxna](#)
(socialstyrelsen.se 2025-03-17)

[Att förebygga tvångs- och begränsningsåtgärder genom det systematiska kvalitetsarbetet \(socialstyrelsen.se\)](#)

[Vård och omsorg om personer med nedsatt beslutsförmåga, slutrapport](#)
(socialstyrelsen.se)

[handbok nollvision webb.pdf \(demenscentrum.se\)](#)

[Ett kunskapsstöd: Nollvision- för en demensvård utan tvång och begränsningar](#)
(demenscentrum.se)

[Skapa trygghet utan tvång – rapport om tillsynsinsats vid verksamheter där personer med nedsatt beslutsförmåga bor eller vistas](#) (ivo.se)

[Tvång och begränsningar](#) (kunskapsguiden.se)

Information om rutinbeskrivningen

Relaterade dokument och länkar är uppdaterade.